

תבונות

הגות עיון ופשט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

עשרת הדברות

מעמד הר סיני הוא המעמד המכונן של עם ישראל. קבלת התורה בהר סיני היא התכלית של כל תהליך יציאת מצרים והיא השלב המרכזי בהפיכתו של עם ישראל לעם ה' ולעם שנושא עמו את בשורת גילוי ה' בעולם ע"י קיום מצוות התורה שאותן העניק הקב"ה רק לו. בכדי לתת את התורה לעמו התגלה הקב"ה בקולות וברקים באופן נדיר וחד פעמי לעם ישראל. התגלות ה' לילודי אישה היא אירוע נורא הוד שלא היה כמוהו וגם לא יהיה, וכפי שאומר משה לעם ישראל בספר דברים **הַשְּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֹתָהּ וַיַּחֲי' (דברים ד' ל"ג).**

ואכן, כיאה לגודל המעמד נדרש עם ישראל להתכונן ולהתקדש לקראתו. בשלושת הימים שקדמו למעמד הנשגב פרשו עם ישראל מכל טומאה והכינו את עצמם בשביל להיות ראויים למעמד כריתת הברית ביניהם לבין מלך מלכי המלכים, לשמוע את דברי קדשו ולקבל את תורתו. לאחר כל התכונה הרבה, כאשר מתגלה הקב"ה בפועל ומוסר לעם ישראל את עשרת הדברות, הרי שישנה 'הפתעה' מסויימת ביחס לחלק מהדיברות. בעוד הדיברות הראשונות עוסקות בהעמדת יסודות האמונה: אנוכי ה' אלוהיך, לא תעשה לך פסל, לא תשא את שם אלוהיך לשווא, הדיברות הבאות אחריהן עוסקות בכל בסיס העניינים שבין אדם לחבירו; כבד את אביך ואת אמך, לא תרצח, לא תגנוב, לא תנאף, לא תחמוד. ציונים אלו אינם מיוחדים לכאורה ואצל רוב בני האדם הם נובעים מתוך ההיגיון האנושי הבסיסי.

מדוע ציונים אלו צריכים היו להיאמר דווקא במסגרת המעמד החד פעמי והנורא שב ה' הקב"ה מתגלה לעמו וכורת איתם ברית? האם התגלות כ"כ גדולה ונשגבת נצרכת בשביל לומר לעם ישראל את הדברים הפשוטים שבלאו הכי עומדים בבסיס קיום האנושות?

מצוות שכליות

התשובה לתמיהה זו מבוארת כבר בדברי הראשונים, ועניינה הוא בהעמקה ובחינה של אותו הגיון אנושי המביא את האדם למסקנה בדבר אותן מצוות שבין אדם לחבירו. אכן, בליבו של האדם שוכן הגיון מוסרי פנימי המנחה אותו בעניינים אלו, ומצווה אותו שלא לפגוע ולכבד את חבירו. אך, לב יודע מרת נפשו, וכפי שידוע וברור, בליבו של אדם ישנם גם דברים נוספים המובילים אותו ועשויים להשפיע על שיקול דעתו גם באותם עניינים מוסריים. אדם מושפע בקלות רבה מנגיעות אישיות וכדומה הגורמות לו לפרש את הדברים בכל מקרה ומקרה כך שיתאים לצרכיו השונים. על אברהם אבינו, לדוגמא, נאמר במדרש (ב"ר צ"ה) 'כי נעשו כליותיו כשני כדים הנובעים תורת ה' ודעת מצוותיו', אולם אבותינו היו יחידי סגולה שכל מעשיהם היו מכוונים באופן פנימי לרצון ה' ולכוונת התורה אף בלא שום ציווי חיצוני. אך בליבו של אדם מן השורה הדברים מורכבים יותר וכפי שאומר הנביא **'עֵקֶב הֵלֵב מִכָּל וְאָנֶשׁ הוּא מִי יִדְעֶנּוּ.** (ירמיהו י"ז ט')

לכן במעמד כריתת הברית ונתינת התורה העניק הקב"ה תוקף למצוות אלו שבין אדם לחבירו ובכך הוציא אותם מהתלות ברצונו ובהבנתו של האדם. משעה שנאמרו ציונים אלו ע"י הקב"ה הרי שהאדם נדרש להיות כפוף להם בכל עת, ושוב אינו רשאי לשפוט את הדברים רק על ידי הבנתו, שכלו ורגשותיו. התורה נכנסת גם לתוך התחום האנושי וקובעת את כללי ההתנהגות בין אדם לחבירו, ועם ישראל העומד למרגלות הר סיני וכורת ברית עם אלוהיו מחויב להם מעתה בצורה מוחלטת.

לפי הבנה זו הרי שבהר סיני לא היתה מטרה לחדש ציוויים חדשים בהכרח, אלא לעגן את עצם המחויבויות האנושיות הבסיסיות, בברית עם ה'. והמסר שעולה מכך שדיברות אלו נאמרו במעמד הר סיני הוא שכל המערכת האנושית, כל נימוסי האדם, כללי התנהגותו, רעיונותיו ורגשותיו, כולם משועבדים לה' ולתורתו והם מקור תוקפם, ולא רק הבנת האדם.

גבל ברשות התורה

ברם, בעובדה כי במעמד הר סיני האדיר המהווה את תכלית כל יציאת מצריים נאמרו בעיקר ציוויים מוסריים המקובלים על האנושות טמון רעיון נוסף ויסודי ביותר בדרך תורתנו הקדושה.

חז"ל אומרים:

"לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו בה דבריהם על דין תורה" (ב"מ ל).

הדברים מדהימים בחדותם ובחומרותם. האומנם אי הליכה בדרך של 'לפנים משורת הדין' מצדיקה תוצאה קשה כל כך בדמות טרגדיה כזו - הגדולה ביותר שלנו כעם - חורבן בית המקדש? היתכן?

אין זאת אלא, מפני שהעשייה לפנים משורת הדין אינה 'הידור מצווה' גרידא אלא דרישה יסודית ושורשית הנוקבת עד תהום. מדוע?

התשובה היא, שכללי התורה וציוויה המפורשים אינם מלוא מסגרת ההתנהגות האנושית הנדרשת ופסגת השלמות, אלא משמשים כנקודת התחלה שממנה אין לרדת אלא לעלות. אך לא בגדר 'חומרה' באיסורי התורה או 'הידור' במצוותיה, כי אם משום שהגישה לקיום המצוות צריכה להיות שהם מהווים סלילת הדרך לרוממות אישית ערכית ומוסרית אמיתית¹, לאור אותם כללי מצוות התורה והמוסר.

כאשר אנשים חדלים לפתח בעצמם ולהבעיר בליבם את אש התורה והמצווה, נמנעים מלסגל מידות אנושיות ומוסריות, ודי להם בהיצמדות ל'דין תורה' אף כאשר נדרש מהם להוסיף על כך ולפעול ברגש ובמוסר, מתחולל אסון רעיוני מאין כמותו. הם אמנם מקיימים את המצוות, אבל כפעולה טכנית בעלמא. מצב זה, כפי שמלמדים אותנו חז"ל, דיו כדי לגרום חורבן בית המקדש וסילוק שכינה מישראל.

לא בכדי מגדיר הרמב"ן (ויקרא יט ב) את הפועל לפי כללי ההלכה גרידא, במנותק מראיית המטרה הכוללת, כ'גבל ברשות התורה'. מעבר להגדרה הלשונית החריפה, ניתן להבחין שהוא אינו מכנה אדם כזה כרשע, אלא כנבל - רמאי. משום שמי שעבורו קיום התורה ומצוותיה הם רק 'לקיים את הדין' בבחינת 'מעמיד דבריו על דין תורה', חסר בהתנהגותו עיקר המטרה שאליה נדרש האדם לשאוף ויש כאן רמייה בכל עבודת ה' שלו.

היכן מופיע בתורה עניין זה? נראה שיסוד גדול זה נמסר לראשונה בעשרת הדברות; בעובדה שהקב"ה מצווה אותנו במעמד הנשגב בתולדות האנושות דווקא בציוויים הפשוטים והבסיסיים ביותר, מונח הרעיון הזה: ציווי התורה כמות שהם הם רק נקודת התחלה בעבודה הנדרשת. הם מהווים בסיס ופתיחה שמהם מחויב כל יהודי לעלות ולדבוק בהשם כפי יכולתו.

מערכת זו, הבנויה על ניגודים אלו, ניתנה לנו בכריתת ברית התורה והמצווה בסיני. שם, במעמד האדיר של נתינת התורה, נצטוונו לכבוש את מאווינו - ולהכנע אל מול כללי התורה אף ביחס לרעיונות המוסר השכליים - מכוח העבדות אל ה' ואל דבריו, כניעה זו היא היסוד עליו מושתתת התורה. אך מנגד, נדרש מאיתנו לפתח דרך חיים אישית המבוססת על ליבת הרעיון הטמון בבסיס חוקי התורה והמוסר, לכדי יצירת מופת של 'אדם בן מעלה' שעליו ניתן לומר: "ראו פלוני שלמד תורה, כמה נאים מעשיו, כמה מתוקנים דרכיו" (יומא פו).

1. מבואר בקדמונים בכמה מקומות. ראה במורה נבוכים חלק ג פרק נא ופרק נד. וראה עוד באבן עזרא שמות פרק לא פסוק יח.

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
ההארות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net